
ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. LXXIV

SECTIO B

2019

SEBASTIAN BERNAT

ORCID ID 0000-0001-7224-6534

Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
sebastian.bernat@poczta.umcs.lublin.pl

MARIAN HARASIMIUK

ORCID ID 0000-0003-1260-7881

Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
marian.harasimiuk@poczta.umcs.lublin.pl

Możliwości powstania nowych uzdrowisk na obszarach wiejskich. Kontekst krajowy i regionalny

Possibilities of creating new health resorts in rural areas. National and regional context

Abstract: Several villages in Poland make efforts to obtain the status of a health resort. It is connected not only with limitations in conducting business activity, resulting from the necessity of maintaining high quality of the environment, but also brings certain material and non-material benefits to the commune. It is precisely because of the benefits that the status of a health resort is increasingly becoming a desirable status for many communes with health resort values. The aim of the research, the results of which are presented in this article, was to identify the condition and possibilities of developing a spa function in rural areas in Poland. In particular, attention was paid to the Lublin Voivodeship. For this purpose, selected planning and strategic documents of the municipalities typed as potential spas in the Spatial Development Plan of the Lublin Voivodeship were analyzed. An important role was played by case study on the background of the presentation of the context of development of health resorts in Poland, based on literature, legal acts and statistical data.

Keywords: health resort, village, peripheral region, Lublin Voivodeship, Poland

Abstrakt: Kilkanaście miejscowości w Polsce od kilku lat czyni starania o uzyskanie statusu uzdrowiska. Wiąże się to nie tylko z ograniczeniami w prowadzeniu działalności gospodarczej, wynikającymi z konieczności zachowania wysokiej jakości środowiska, lecz także przynosi gminie określone korzyści materialne i pozamaterialne. To właśnie ze względu na korzyści status uzdrowiska coraz częściej staje się statusem pożądanym przez wiele gmin mających walory uzdrowiskowe. Celem badań, których wyniki przedstawiono w niniejszym artykule, było rozpoznanie stanu i możliwości rozwoju funkcji uzdrowiskowej na obszarach wiejskich w Polsce. W szczególności zwrócono uwagę na przykład województwa lubelskiego, będącego peryferyjnym regionem Unii Europejskiej. W tym celu przeanalizowano wybrane dokumenty planistyczno-strategiczne gmin typowanych jako potencjalne uzdrowiska w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Ważną rolę odegrało studium przypadków na tle prezentacji kontekstu rozwoju uzdrowisk w Polsce, oparte na literaturze, aktach prawnych i danych GUS.

Słowa kluczowe: uzdrowisko, wieś, region peryferyjny, województwo lubelskie, Polska

WPROWADZENIE

Problemy społeczno-gospodarcze występujące na obszarach wiejskich przyczyniają się w ostatnich latach do poszukiwania nowych kierunków rozwoju. Może to być funkcja uzdrowiskowa (Baran-Zgłobicka 2015), w tym oparta na wodach termalnych (Szromek 2007). Wraz ze specyficznymi procesami demograficznymi i kulturowymi zachodzącymi w społeczeństwach europejskich (jak m.in. starzenie się, choroby cywilizacyjne, stres i notoryczne zmęczenie, moda na zdrowy styl życia i wzrost zamożności społeczeństwa, szybko postępujący rozwój medycyny i technologii) wzrasta zainteresowanie wyjazdami na pewien okres poza miejsce zamieszkania w czasie wolnym od pracy w celu zregenerowania zdrowia. Miejscem docelowym takich podróży mogą być miejscowości uzdrowiskowe, zwłaszcza położone na obszarach wiejskich. Lecznictwu uzdrowiskowemu może sprzyjać m.in. otwarty, naturalny krajobraz o wysokiej jakości. Jak zauważyła Górka (2016), wieś umożliwia specyficzne doświadczenia przestrzenne, uwarunkowane przez bogactwo przyrody i dziedzictwa kulturowego (w warstwie materialnej i niematerialnej) oraz związek z działalnością rolniczą. Krajobraz wiejski¹ współtworzy wraz z innymi zasobami środowiska niepowtarzalność wsi jako miejsca terapeutycznego².

Celem badań było rozpoznanie możliwości powstania uzdrowisk na obszarach wiejskich w Polsce. W szczególności zwrócono uwagę na województwo lubelskie, ponieważ należy ono do regionów peryferyjnych Unii Europejskiej o charakterze rolniczym³. Z uwagi na słabe uprzemysłowienie i wysokie bez-

¹ Jest to krajobraz o szerokim widnokręgu, stanowiący wynik gospodarki człowieka opartej na naturalnej produkcji, obejmujący sąsiedztwo pól, łąk, sadów i lasów oraz związane z nim historyczne typy rozplanowania i zabudowy wsi, charakteryzujące się występowaniem wyróżników (jak m.in. kościoły i kapliczki, zespoły dworsko-parkowe czy pałacowo-ogrodowe i folwarczne), a także krajobraz bogaty w miejscowe tradycje, legendy, obyczaje oraz o przewadze pozytywnych oddziaływań sensorycznych, ściśle związanych z przyrodniczym cyklem pór roku.

² Problematykę miejsc i krajobrazów terapeutycznych podejmował m.in. Gesler (1992, 2003). Wartości terapeutyczne krajobrazu związane są z pozytywnym wpływem harmonijnego krajobrazu na psychikę człowieka. Wykazano, że wynikają one ze złożonej interakcji wielu czynników, zwłaszcza środowiska przyrodniczego, symboliki i kontekstu społecznego (Conradson 2005). Można przyjąć za Harasimiukiem i in. (2010), że samo piękno krajobrazu jest bodźcem psychostymulującym różne przemiany w organizmie, lecz wpływ tego waloru stanowi wartość niemierzalną. Warto jednak poszukiwać sposobów oceny terapeutycznego oddziaływania krajobrazu, szczególnie uwzględniającego jego oddziaływanie sensoryczne (Bernat 2019).

³ Gąsiewska (2000) jako peryferyjne obszary wiejskie określiła takie obszary, które cechują się niskim poziomem rozwoju gospodarczego i wyposażenia w infrastrukturę oraz niewielką gęstością zaludnienia, lecz ze względu na wysokie walory środowiska przyrodniczego charakteryzują się korzystnymi predyspozycjami gospodarstw rolnych do rozwoju pod wpływem agroturystyki czy

robocie jest to jeden z najbiedniejszych regionów kraju i Unii Europejskiej⁴. Ogromnym potencjałem Lubelszczyzny, sprzyjającym rozwojowi turystyki, są wysokie walory przyrodnicze, kulturowe i krajobrazowe. Jest to także region wyludniający się i zagrożony depopulacją (Wesołowska 2018). Skutkiem długotrwałego spadku zaludnienia w wielu wsiach województwa lubelskiego jest stopniowy regres, widoczny na różnych płaszczyznach życia społeczno-gospodarczego oraz w ich przestrzeni geograficznej, prowadzący niejednokrotnie do całkowitego zaniku tych miejscowości. W rezultacie dochodzi do osłabienia lokalnego potencjału wytwórczego i ograniczenia możliwości rozwoju. Ponadto obserwuje się trwałe zmiany krajobrazowe, z którymi zanikają wartości reprezentowane przez te krajobrazy (Bernat, Kałamucka 2011). Wobec tego zasadne jest podjęcie próby dokonania oceny możliwości powstania nowych uzdrowisk na obszarach wiejskich województwa lubelskiego jako sposobu na poszukiwanie nowych kierunków rozwoju na podstawie zachowanych wartości krajobrazu. Podobną problematykę podejmowali wcześniej Baran-Zgłobicka (2015) oraz Zienkiewicz i in. (2016). Nie rozpatrywano jej jednak dotychczas z punktu widzenia polityki rozwoju obszarów wiejskich w kontekście krajowym i regionalnym.

METODY BADAŃ I ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE

W postępowaniu badawczym posłużono się przede wszystkim studium przypadków. Przeanalizowano wybrane opracowania oraz dokumenty planistyczno-strategiczne gmin typowanych jako potencjalne uzdrowiska w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Zwrócono uwagę na zamieszczone w nich zapisy odnoszące się do funkcji uzdrowiskowej. Istotną okazała się też analiza różnych dokumentów, aktów prawnych, literatury i źródeł

ekologicznych kierunków produkcji rolnej. Obszary peryferyjne mogą być również utożsamiane z obszarami problemowymi, czyli odznaczającymi się nagromadzeniem głównie negatywnych zjawisk społeczno-ekonomicznych, które czynią je zapóźnionymi w stosunku do otaczających terenów. W przypadku województwa lubelskiego peryferyjność przejawia się m.in. w wymiarze demograficzno-społecznym poprzez niekorzystny stan zasobów ludnościowych, objawiający się słabością demograficzną i zacofaniem społecznym mieszkańców (Miszczuk 2013).

⁴ Według klasyfikacji Unii Europejskiej region lubelski należy do najbiedniejszych obszarów unijnych, w których produkt krajowy brutto na mieszkańca stanowi zaledwie 44% średniej unijnej. Dlatego zalicza się go do tzw. ściany wschodniej, której jest przypisywany wysoki poziom ubóstwa (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 2013). Ponadto, wraz z większością obszarów Polski, województwo lubelskie należy do regionów unijnych o najniższej konkurencyjności, biorąc pod uwagę wiedzę i kreatywność mieszkańców, stan gospodarki oraz efektywność rynku pracy. W grupie 296 jednostek województwo lubelskie zajęło 217. pozycję (Jakubowski, Bronisz 2017).

internetowych oraz danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS). Uzupełnienie wymienionych metod i technik badawczych stanowią obserwacje terenowe oraz wywiady swobodne przeprowadzone z przedstawicielami potencjalnych gmin uzdrowiskowych województwa lubelskiego.

Przyjęto, że uzdrowiska to obszary funkcjonalne o odrębnej strukturze przestrzennej. Dryglas i Golba (2017) określili je jako obszary specjalne, które są poddane swoistym regułom funkcjonowania. Zgodnie z ustawą z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz o gminach uzdrowiskowych uzdrowisko to obszar, na terenie którego prowadzone jest lecznictwo uzdrowiskowe, wydzielony w celu wykorzystania i ochrony znajdujących się na jego obszarze naturalnych surowców leczniczych, któremu został nadany status uzdrowiska. Miejscowość ubiegająca się o taki status musi spełnić łącznie szereg warunków, w tym: środowiskowe (surowcowe, klimatyczne), dotyczące ochrony środowiska, infrastrukturalne (m.in. obecność zakładów leczniczych). Jeśli spełnione są warunki środowiskowe (surowcowe, klimatyczne) i infrastrukturalne w zakresie ochrony środowiska, ale nie występują zakłady lecznicze, przyznawany jest status obszaru ochrony uzdrowiskowej. Granice obszaru, któremu został nadany status uzdrowiska albo status obszaru ochrony uzdrowiskowej, pokrywają się z granicami administracyjnymi gmin, miast lub jednostek pomocniczych gmin. Gmina, która zamierza wystąpić o nadanie określonej miejscowości statusu uzdrowiska, po uzyskaniu świadectw potwierdzających właściwości lecznicze naturalnych surowców i klimatu ma obowiązek sporządzenia operatu uzdrowiskowego. Po uzyskaniu statusu uzdrowiska konieczna jest aktualizacja operatu nie rzadziej niż raz na 10 lat. Na obszarze uzdrowiska wydziela się trzy rodzaje stref ochronnych, oznaczone literami A, B, C, które różnią się procentowym udziałem terenów zieleni. Strefy powinny zostać ustalone na etapie sporządzania operatu uzdrowiskowego, a następnie ostatecznie określone i opisane w statucie uzdrowiska. Najważniejsza z nich jest strefa A, dla której procentowy udział terenów zieleni wynosi nie mniej niż 65%. Obejmuje ona obszar, na którym są zlokalizowane lub planowane zakłady i urządzenia lecznictwa uzdrowiskowego, a także inne obiekty, w tym służące obsłudze pacjenta lub turysty (pensjonaty, restauracje lub kawiarnie). W strefie A zabronione jest m.in. lokalizowanie zakładów przemysłowych i dużych obiektów handlowych (potencjalnych źródeł hałasu), organizowanie rajdów samochodowych bądź motorowych i imprez masowych oraz prowadzenie działalności o charakterze rozrywkowym, zakłócającym ciszę nocną. Dla strefy A w terminie do 2 lat od uzyskania statusu gmina uzdrowiskowa ma obowiązek sporządzenia i uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (mpzp). Dodatkowo

należy zaznaczyć, że obowiązują na takim terenie bardzo rygorystyczne normy dotyczące dopuszczalnych krótkookresowych poziomów hałasu, wynikające ze specyfiki obszaru oraz potrzeby zapewnienia komfortu akustycznego (50/45 dB w dzień, 45/40 dB w nocy, w zależności od źródła hałasu).

Na podstawie wymienionej wyżej ustawy i licznych przykładów założono, że status uzdrowiska oznacza dla gminy określone korzyści, do których należy zaliczyć m.in. wzrost zainteresowania turystów (kuracjuszy), co można uznać za istotny czynnik pobudzający rozwój lokalny (Bański, Więckowski 2014). Ponadto wraz z powstaniem uzdrowiska zwykle dochodzi do:

- utworzenia nowych miejsc pracy (obsługa uzdrowiska i jego otoczenia, rozwój turystyki i rekreacji) i wzrostu przeciętnych wynagrodzeń, a w efekcie do zmniejszenia emigracji zarobkowej,
- powstania nowych obiektów turystycznych, rekreacyjnych, kulturalnych i rozrywkowych oraz parków zdrojowych,
- podniesienia poziomu wykształcenia mieszkańców,
- poprawy dostępności komunikacyjnej, w tym stanu technicznego dróg,
- poprawy dostępności usług publicznych, w tym do świadczeń uzdrowiskowych (rehabilitacyjnych),
- ochrony środowiska naturalnego i poprawy jakości krajobrazu.

Gminom uzdrowiskowym przysługuje też prawo pobierania tzw. opłaty uzdrowiskowej od osób przebywających na ich terenie w celach zdrowotnych, turystycznych, wypoczynkowych i szkoleniowych. Poza tym otrzymują z budżetu państwa dotacje celowe na zadania uzdrowiskowe (m.in. na rozbudowę infrastruktury) w wysokości równej wpływom z tytułu opłaty uzdrowiskowej w roku poprzedzającym. Oprócz wymienionych korzyści należy pamiętać także o obowiązkach gminy uzdrowiskowej, m.in. w zakresie utrzymania wysokiej jakości stanu środowiska. Przyznanie miejscowości lub gminie statusu uzdrowiska, czyli obszaru specjalnej ochrony, pociąga bowiem za sobą wiele skutków prawnych, np. ograniczenie prawa własności, obowiązek ponoszenia dodatkowych opłat czy stworzenie specyficznych norm w zakresie ładu i porządku (Dryglas, Golba 2017). Jak wynika z *Badania na temat kształtowania krajobrazu i estetyki przestrzeni publicznych w gminach* (Narodowy Instytut Architektury i Urbanistyki 2018), funkcja uzdrowiskowa wpływa na skłonność tych jednostek samorządowych do traktowania ochrony, kształtowania krajobrazu i estetyki przestrzeni publicznych jako ważnych elementów rozwoju oraz do uwzględniania ich w dokumentach planistyczno-strategicznych⁵.

⁵ Analizy krajobrazowe były częściej wykonywane i wykorzystywane w zarządzaniu przestrzenią publiczną, zwłaszcza po wejściu w życie tzw. ustawy krajobrazowej.

UZDROWISKA W POLSCE – STAN I PERSPEKTYWY

Aktualnie istnieje w Polsce 45 uzdrowisk statutowych (dodatkowo status uzdrowiska podziemnego przyznano Wieliczce) na obszarze 13 województw. Najwięcej, bo aż 11, jest w województwie dolnośląskim, a pojedyncze występują w województwach łódzkim, mazowieckim i warmińsko-mazurskim; ich brak odnotowano w województwach opolskim, lubuskim i wielkopolskim. Większość z nich jest zlokalizowana w południowej Polsce, co jest związane z występowaniem wód mineralnych, peloidów czy gazów leczniczych, które ze względu na uwarunkowania geologiczne czynią tę część kraju bardziej uprzywilejowaną. Większość uzdrowisk znajduje się w granicach administracyjnych miast, najczęściej niewielkich, dla których działalność lecznicza staje się katalizatorem rozwoju (Cieślak 2014). Małe miasto ma tzw. ludzką skalę i najczęściej zindywidualizowany charakter, łatwy do rozpoznania i zinterpretowania pod względem percepcyjnym; tutaj też częściej można odnaleźć miejsca, w których następuje bezpośrednia interakcja pomiędzy środowiskiem zurbanizowanym i krajobrazem otwartym, dzięki czemu łatwiej mogą zachodzić procesy odnowy psychofizycznej. Tylko 3 uzdrowiska (Konstancin-Jeziorna, Sopot, Swoszowice) są zlokalizowane w obrębie aglomeracji (odpowiednio warszawskiej, trójmiejskiej, krakowskiej), natomiast 11 to wsie (Dąbki, Długopole-Zdrój, Horyniec-Zdrój, Polańczyk, Przerzeczyn-Zdrój, Rymaków-Zdrój, Solec-Zdrój, Wapienne, Wieniec-Zdrój, Wysowa, Żegiestów-Zdrój), Czarniawa-Zdrój zaś formalnie jest położona w granicach administracyjnych miasta Świeradów-Zdrój (zob. m.in. Borcz, Gonda-Soroczyńska 2006; Gonda-Soroczyńska 2011b). Warto dodać, że większość miejscowości uzdrowiskowych zlokalizowanych jest w sąsiedztwie obszarów wiejskich. Podobnie jest w innych krajach Środkowej i Wschodniej Europy. Tutaj procesem przyczyniającym się do transformacji uzdrowisk była prywatyzacja (Grzelak-Kostulska i in. 2015). Urynkowanie gospodarki i komercjalizacja usług wyznaczyły nowe warunki funkcjonowania uzdrowisk i stworzyły zagrożenia dla ich działalności statutowej. Uzdrowiska często są bowiem podatne na nowe trendy (Butler 2010).

Miejscowości uzdrowiskowe charakteryzują się dużą atrakcyjnością turystyczną. Walory przyrodnicze, sąsiedztwo obszarów chronionych (parki narodowe, parki krajobrazowe) i lasów, cenne zabytki, wartości widokowe i kompozycyjne oraz organizowane imprezy kulturalne, sportowe czy rozrywkowe przyciągają coraz więcej turystów (Bański, Więckowski 2014; Kruczek, Nowak 2014), co wpływa na wzrost dochodów gmin uzdrowiskowych oraz lokalnych przedsiębiorców⁶.

⁶ W przypadku większości uzdrowisk podkarpackich liczba turystów odwiedzających gminy uzdrowiskowe podwoiła się w okresie 2006–2012 (Bański, Więckowski 2014).

Do najważniejszych czynników decydujących o atrakcyjności uzdrowiska, wymienianych w badaniach ankietowych, zalicza się nieskażone środowisko naturalne, życzliwą postawę mieszkańców oraz bezpieczeństwo. Istotne są także estetyka i czystość w parku zdrojowym (Rapacz i in. 2009; Szromek 2013). Do wzrostu atrakcyjności uzdrowisk przyczyniają się ostatnio: rewaloryzacja obiektów zabytkowych (w tym parków zdrojowych), budowa nowych obiektów uzdrowiskowych, porządkowanie przestrzeni publicznej i jej nowoczesna aranżacja. Dalszego zwiększania atrakcyjności uzdrowisk upatruje się m.in. w pielęgnacji i powiększaniu urządzonych terenów zieleni oraz rozszerzeniu rodzajów usług z zakresu sportu, rekreacji i kultury, realizowanych zarówno w pobliżu samej miejscowości, jak i w jej dalszym sąsiedztwie. Dla przykładu w najmniejszym uzdrowisku Wapienne (gmina Sękowa) zaplanowano na najbliższy czas budowę m.in. tężni solankowej, nowych placów zabaw dla dzieci, miejsc wypoczynku ze stanowiskami dla rowerów, plenerowej sceny, kaskadowej fontanny, ścieżek spacerowych po terenach Magurskiego Parku Narodowego oraz napowietrznej ścieżki w koronach drzew z wieżą widokową na Fierdlu. Inwestycje te zdaniem władz samorządowych mają zwiększyć zainteresowanie kuracjuszy i turystów tym mało znanym, ale malowniczo położonym uzdrowiskiem (fot. 1). Związane są z tym nadzieje na rozwój gminy.

Fot. 1. Uzdrowisko Wapienne (fot. S. Bernat)

Photo 1. Wapienne Health Resort

Fot. 2. Ogród Botaniczny w Lublinie – tereny dawnego uzdrowiska Sławinek (fot. S. Bernat)
Photo 2. The Botanical Garden in Lublin – the area of the former health resort of Sławinek

Fot. 3. Zabudowa dawnego uzdrowiska w Ojcowie (fot. S. Bernat)
Photo 3. Buildings of the former health resort in Ojców

Należy zaznaczyć, że w granicach współczesnej Polski istniało wiele miejscowości, które utraciły funkcję uzdrowiskową i dzisiaj są zaliczane do zapomnianych uzdrowisk (Kozłowska-Szczęśna 2000; Spielvogel i in. 2012; Kasprzak 2016; Kita 2016). Dawne uzdrowisko we wsi Sławinek jest dzisiaj dzielnicą Lublina, w której funkcjonuje powstały na jego terenie Ogród Botaniczny UMCS (fot. 2) (Sawicki 2016).

Wieś Ojców utożsamiana jest najczęściej z Ojcowskim Parkiem Narodowym, choć budynki dawnego uzdrowiska są nadal użytkowane (Partyka 2017) (fot. 3). Jastrzębie-Zdrój w XX w. przeszło ewolucję od wsi uzdrowiskowej do miasta-blokowiska, związanego z wydobywaniem węgla kamiennego (Kantor-Pietraga, Krzysztofik 2011; Gonda-Soroczyńska, Szkaradkiewicz 2014). Dawne uzdrowisko wiejskie Sokołowsko jest dzisiaj ośrodkiem wypoczynkowym o niewykorzystanym potencjale (Gonda-Soroczyńska 2011a). Warto jeszcze wspomnieć, że wraz ze zmianami granic państwowych po drugiej wojnie światowej poza Polską znalazły się takie uzdrowiska, jak m.in. Druskienniki, Truskawiec, Jaremcze, Morszyn, Niemirów, Lubień Wielki, Szkło, Truskawiec, Worochta, Zaleszczyki, położone na terenach dzisiejszej Litwy i Ukrainy (Kasprzak 2016).

W najbliższych latach mogą powstać nowe uzdrowiska. Wiele samorządów gminnych bowiem czyni lub czyniło starania o uzyskanie statusu uzdrowiska (Herman i in. 2014). Wiąże się to nie tylko z ograniczeniami w prowadzeniu działalności gospodarczej, wynikającymi m.in. z konieczności zachowania wysokiej jakości środowiska, lecz także przynosi gminie określone korzyści materialne i pozamaterialne. To właśnie ze względu na korzyści status uzdrowiska coraz częściej jest pożądanym przez wiele gmin mających potencjalne walory uzdrowiskowe. Wśród nich są gminy wiejskie. Należy odnotować, że niektóre z potencjalnych uzdrowisk już były nimi w przeszłości (m.in. Bolków i Sokołowsko – województwo dolnośląskie; Głuchołazy i Pokój – województwo opolskie; Jastrzębie-Zdrój i Jaworze – województwo śląskie; Krzeszowice – województwo małopolskie; Latoszyn – województwo podkarpackie) i dzisiaj chcą odzyskać utraconą funkcję. Co więcej, w literaturze naukowej (Kozłowska-Szczęśna 2000; Herman i in. 2014; Baran-Zgłobicka 2015), dokumentach planistyczno-strategicznych oraz prasie lokalnej z lat 2000–2017 jako potencjalne uzdrowiska lub miejscowości o walorach uzdrowiskowych wymieniano wiele gmin (ponad 50). Z czasem liczba zainteresowanych uzyskaniem statusu uzdrowiska jednak zmalała. Ministerstwo Zdrowia nie zamieszcza już na swoich stronach internetowych informacji, które miejscowości uzyskały ostatnio status uzdrowiska lub obszaru ochrony uzdrowiskowej albo złożyły wniosek z dokumentacją o przyznanie takich praw. Można się spodziewać, że najszybciej taki status otrzymają te miejscowości, którym już przyznano status obszaru ochrony uzdrowiskowej, czyli:

Czarny Dunajec, Frombork, Latoszyn, Kazimierza Wielka, Lidzbark Warmiński, Miłomłyn, Skierniewice-Maków. Warunkiem jest rzeczywiste zainteresowanie władz lokalnych rozwojem funkcji uzdrowiskowej oraz pozyskanie inwestorów w zakresie budowy zakładu bądź zakładów lecznictwa uzdrowiskowego.

Biorąc pod uwagę przeprowadzone kilka lat temu analizy obejmujące 15 potencjalnych miejscowości uzdrowiskowych (Frombork, Latoszyn, Skierniewice-Maków, Czarny Dunajec, Miłomłyn, Trzebnica, Łągów, Zawoja, Jaworze, Jastrzębie-Zdrój, Strumień, Sokołowsko, Mielnik, Łeba, Rogóźno w gminie Zgierz), ustalono, że podstawowym surowcem naturalnym o właściwościach leczniczych, na którym zostanie oparta działalność przyszłych uzdrowisk, mają być wody lecznicze, w tym solankowe (Herman i in. 2014). Główną przyczyną, która doprowadziła do podjęcia decyzji o rozpoczęciu starań o uzyskanie statusu uzdrowiska, były czynniki ekonomiczne (zwiększenie przychodów), na które wskazało 57% badanych gmin. Ważną rolę odegrały również uwarunkowania historyczne (36%) oraz chęć wykorzystania posiadanych zasobów (29%). Dodatkowo wskazano czynniki społeczne (m.in. ograniczenie bezrobocia) i prestiż wynikający z posiadania statusu uzdrowiska. Ponadto stwierdzono, że przyszłymi uzdrowiskami będą głównie niewielkie miejscowości i gminy wiejskie, które chcą zerwać z obrazem uzdrowiska jako miejsca przeznaczonego wyłącznie dla osób starszych i schorowanych. Właściwości lecznicze klimatu zostały potwierdzone w przypadku 86% badanych gmin, a 57% posiada operat uzdrowiskowy. Do tej pory żadna z nich nie uzyskała statusu uzdrowiska, czego główną przyczyną jest brak zakładów leczniczych. Powołano jedynie siedem wymienionych wcześniej obszarów ochrony uzdrowiskowej. Na zaawansowanym etapie uzyskania takiego statusu znajdowało się Rogóźno w gminie Zgierz, jednak wraz ze zmianami administracyjnymi w 2015 r. zaistniała konieczność przygotowania dla tej miejscowości nowego operatu uzdrowiskowego. Obszar ten jest określany jako potencjalny wiejski obszar sukcesu gospodarczego, choć władzom lokalnym nadal towarzyszą dylematy dotyczące rozwoju: uzdrowisko czy kopalnia węgla brunatnego? (Górecki 2017) W Głuchołazach, położonych w uzdrowiskowym rejonie polsko-czeskiego pogranicza, po przeprowadzeniu rewitalizacji (rewaloryzacji) dawnego parku zdrojowego (fot. 4), z kolei żywi się nadzieję na rezyliencję małego uzdrowiska (Rutyna 2014).

Sąsiadująca z Wrocławiem Trzebnica, w której tradycje uzdrowiskowe sięgają XIX w., ze względu na trudności z dostosowaniem polityki rozwojowej do uwarunkowań prawnych nie uzyskała statusu uzdrowiska, mimo że przeprowadzono rewaloryzację dawnego parku zdrojowego i zabytkowej zabudowy uzdrowiskowej oraz utworzono bogatą bazę sportowo-rekreacyjną i infrastrukturę turystyczną (fot. 5).

Fot. 4. Park zdrojowy w Głuchołazach (fot. S. Bernat)
Photo 4. The spa park in Głuchołazy

Fot. 5. Zabudowa dawnego uzdrowiska w Trzebnicy (fot. S. Bernat)
Photo 5. Buildings of a former health resort in Trzebnica

Fot. 6. Widok na tereny planowanego uzdrowiska w Kazimierzy Wielkiej (fot. S. Bernat)
Photo 6. View of the area of the planned health resort in Kazimierza Wielka

Podobne działania zrealizowano w Jastrzębiu-Zdroju, które – pomimo utraty statusu uzdrowiska z powodu rozwoju funkcji przemysłowej – zachowało nazwę z czytelną tradycją uzdrowiskową. W Mielniku (województwo podlaskie) wstępnie rozpoznano zasoby naturalne, które stanowią podstawę rozwoju działalności uzdrowiskowej (Jalinik 2010) promowanej jako przyszłość gminy, coraz intensywniej rozwijającej funkcję turystyczną (<http://www.mielnik.com.pl/mielnickie-wody-lecznicze>).

W Kazimierzy Wielkiej (województwo świętokrzyskie) po uzyskaniu statusu obszaru ochrony uzdrowiskowej rozpoczęto działania mające na celu zbudowanie infrastruktury uzdrowiskowej na niezagospodarowanym terenie sąsiadującym z istniejącym zbiornikiem retencyjnym (fot. 6). Projekt urbanistyczno-architektoniczny zakłada budowę trzech zespołów sanatoryjnych dysponujących obiektami zabiegowo-leczniczo-rehabilitacyjnymi, które będą wykorzystywać m.in. lecznicze wody termalne. Dodatkowo powstanie park zdrojowy ze ścieżkami spacerowymi. Zaplanowano wykorzystywać naturalne ukształtowanie terenu i walory widokowe związane z otwarciem na zbiornik wodny. W funkcji uzdrowiskowej władze dostrzegają szansę na rozwój miasta i regionu.

Zaznaczyć jeszcze należy, że działalność lecznicza o charakterze komercyjnym (głównie typu wellness i spa) może się rozwijać także w miejscowościach,

Fot. 7. Zespół Rehabilitacyjno-Wypoczynkowy w Kamieniu Śląskim (fot. S. Bernat)
Photo 7. Rehabilitation and Recreation Center in Kamiień Śląski

Fot. 8. Pijalnia wód mineralnych w Szczawie (fot. S. Bernat)
Photo 8. Mineral water pump room in Szczawa

które nie mają statusu uzdrowiska i nie starają się o jego uzyskanie. Dla przykładu w gminie Bałtów, która przez lata funkcjonowała jako typowa gmina rolnicza, a od początku XXI w. dynamicznie rozwijana jest funkcja turystyczna (Pałka-Lebek, Kudła 2017), planuje się zbudowanie Centrum Uzdrowskowo-Rekreacyjnego „Szwajcaria Bałtowska”. Odnowiona opolska wieś Kamień Śląski, mimo że nie ma statusu uzdrowiska, oprócz funkcji rolniczej od kilku lat prężnie rozwija funkcję leczniczą (uzdrowskową) opartą na zlokalizowanym w jej centralnej części Zespole Rehabilitacyjno-Wypoczynkowym „Sebastianum Silesiacum” (Gonda-Soroczyńska, Soroczyńska 2010) (fot. 7). We wsi Szczawa (województwo małopolskie) z kolei otwarto pijalnię wód mineralnych, choć miejscowość ta nie ma statusu uzdrowiska (fot. 8).

AKTUALNE I POTENCJALNE UZDROWISKA W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (ZWL 2015) wskazano, że istotnym potencjałem rozwojowym regionu są surowce lecznicze (głównie wody mineralne o cechach leczniczych), które w połączeniu z właściwościami leczniczymi klimatu, stwierdzonymi w wielu miejscach w województwie (zwłaszcza w strefie Doliny Bystrej i Doliny Tanwi), powinny

Fot. 9. Uzdrowisko Nałęczów (fot. S. Bernat)

Photo 9. Nałęczów Health Resort

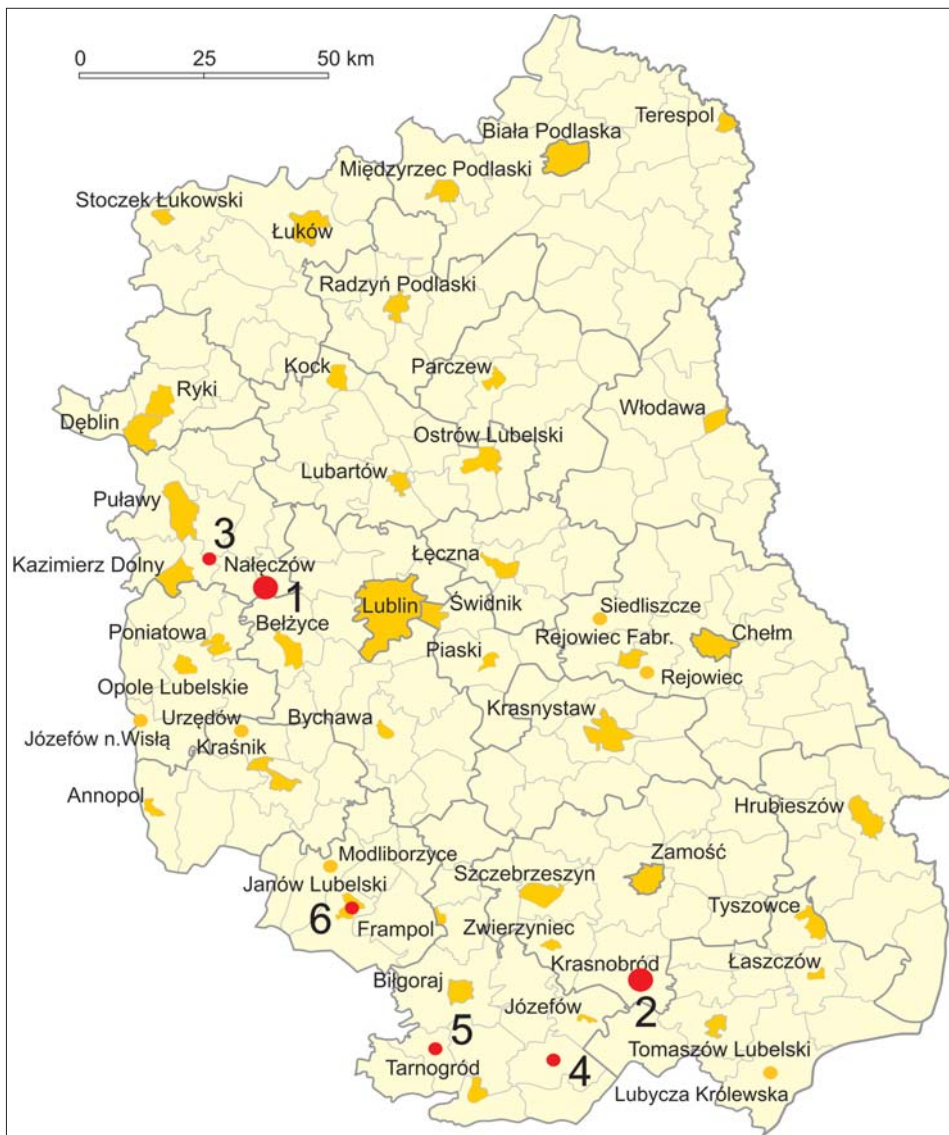
stanowiąc podstawę rozwoju funkcji uzdrowskiej. Wśród kierunków rozwoju województwa odnoszących się do sfery przyrodniczej (gospodarowanie zasobami naturalnymi) wyodrębniono „gospodarowanie zasobami uzdrowskimi”, uwzględniające przystosowanie zagospodarowania istniejących uzdrowsk, umożliwiające zachowanie i poprawę walorów uzdrowskich oraz ochronę zasobów uzdrowskich w potencjalnych uzdrowskach bądź na obszarach ochrony uzdrowskiej. Jako obszary perspektywiczne dla rozwoju balneologii wymieniono rejony Nałęczowa i Krasnobrodu, a także Celejowa i Wólki Biskiej. Ośrodkami priorytetowymi w zakresie lecznictwa uzdrowskiego są Nałęczów (fot. 9) i Krasnobród (fot. 10), a ośrodkami wzmacniania i rozwoju funkcji uzdrowskiej mają być Celejów (gmina Wąwolnica), Witoszyn (gmina Kazimierz Dolny), Osuchy (gmina Łukowa) i Biszczka-Żary (gmina Biszczka). Dodatkowo za potencjalne uzdrowsko uznaje się Janów Lubelski (ryc. 1).

Dla zachowania walorów uzdrowskich tych miejscowości podkreśla się konieczność wyznaczenia w lokalnych dokumentach planistycznych stref ochrony uzdrowskiej wraz z określeniem dla nich zasad zagospodarowania, umożliwiających zapewnienie standardów określonych w przepisach szczególnych w zakresie turystyki uzdrowskiej. Rozwój zagospodarowania w uzdrowskach Nałęczów i Krasnobród podporządkowuje się wymogom zapewniającym funkcjonowanie uzdrowsk i reżimom obowiązującym w strefach

Fot. 10. Widok na zalew w Krasnobrodzie (fot. S. Bernat)

Photo 10. A view of the reservoir in Krasnobród

Ryc. 1. Lokalizacja aktualnych i potencjalnych miejscowości uzdrowiskowych w województwie lubelskim

1 – Nałęczów, 2 – Krasnobród, 3 – Celejów-Witoszyn, 4 – Osuchy, 5 – Biszczka-Żary, 6 – Janów Lubelski

Źródło: opracowanie własne na podstawie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (ZWL 2015)

Fig. 1. Location of current and potential spa towns in the Lublin Voivodeship

1 – Nałęczów, 2 – Krasnobród, 3 – Celejów-Witoszyn, 4 – Osuchy, 5 – Biszczka-Żary, 6 – Janów Lubelski

Source: own study based on the Spatial Development Plan of the Lublin Voivodeship (ZWL 2015)

A, B i C. Jako priorytetowe w tym zakresie traktuje się poprawę warunków akustycznych poprzez realizację obwodnic dla ruchu tranzytowego, a także optymalne wykorzystywanie lokalnych zasobów surowców leczniczych oraz ochronę terenów otwartych przed zabudową na kierunkach przewietrzania i zasilania przyrodniczego uzdrowisk. Zauważono bowiem bardzo niekorzystne warunki aerosanitarne obu uzdrowisk, związane z komunikacją drogą wojewódzką nr 830, która przecina strefę ochrony uzdrowiskowej A (Nałęczów), oraz drogą powiatową przebiegającą na granicy strefy ochrony uzdrowiskowej A (Krasnobród).

W *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Nałęczowa* (2012) zwrócono uwagę, że budowa obwodnicy w ciągu drogi wojewódzkiej nr 830 Lublin–Nałęczów–Bochotnica ma podstawowe znaczenie dla miasta i uzdrowiska, nie budzi protestów społecznych, a jej realizacja jest pożądana dla mieszkańców miasta i gminy oraz daje szansę na rozwój gminy. Ciężki ruch towarowy przebiegający przez centrum uzdrowiska generuje zanieczyszczenia atmosfery i przekroczenie dopuszczalnych poziomów hałasu oraz wywołuje drgania niszczące zabytkową zabudowę willową. Dalej podkreślono, że wybrano optymalny wariant przebiegu obwodnicy, uwzględniający warunki ochrony środowiska, istniejące zagospodarowanie terenu i powiązania komunikacyjne. Zaznaczono, że projektowana obwodnica przejmie cały ruch tranzytowy oraz ciężki transport towarowy (zaopatrzenie miasta i wywóz butelkowanej wody „Nałęczowianka”). Obwodnica Nałęczowa jest inwestycją bardzo oczekiwaną z uwagi na groźbę utraty statusu uzdrowiska, która ciążyła nad miastem. W 2009 r. władze miasta zobowiązały się do uruchomienia planu naprawczego – wyprowadzenia ruchu tranzytowego z centrum, przez co status uzdrowiska przyznano warunkowo do 2019 r. Pod koniec 2016 r. dla pierwszego etapu inwestycji została wydana decyzja środowiskowa, lecz prace budowlane mają ruszyć dopiero w 2019 r. Tymczasem władze miasta planują nowe inwestycje (m.in. rewaloryzację parku zdrojowego, nowy węzeł komunikacyjny, ścieżki rowerowe), które mają przyczynić się do zwiększenia atrakcyjności uzdrowiska. Aktywna jest też Lokalna Organizacja Turystyczna „Kraina Lessowych Wąwozów”, która w ramach jednego z projektów udostępniła kuracjuszom, turystom i mieszkańcom położoną w obrębie miasta sieć wąwozów. Należy podkreślić, że Nałęczów znajduje się wśród przodujących uzdrowisk w pozyskiwaniu dotacji unijnych (Grzelak-Kostulska i in. 2015).

Krasnobród w świetle Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (ZWL 2015) posiada niewykorzystany potencjał uzdrowiskowy. W koncepcji rozwoju zakłada się jednak, że pozostanie niewielkim uzdrowiskiem. Przyszłe inwestycje mają być ograniczone do kilku obiektów sanatoryjnych, realizowanych przez inwestorów prywatnych. Co istotne, w ostatnim

Fot. 11. Zespół pałacowy-parkowy w Celejowie (fot. S. Bernat)
Photo 11. Palace and park complex in Celejów

Fot. 12. Wejście na tereny planowanego uzdrowiska w Biszczu (fot. S. Bernat)
Photo 12. Entrance to the area of the planned health resort in Biszczu

okresie Krasnobród stał się jedną z najbardziej atrakcyjnych miejscowości wypoczynkowych w regionie, głównie za sprawą zalewu z rozbudowaną w jego sąsiedztwie infrastrukturą turystyczno-rekreacyjną. Według Zienkiewicza i in. (2016) ośrodek ten nie wykorzystuje szansy, jaką daje status uzdrowiska.

W świetle ekspertyzy wykonanej przez Baran-Zgłobicką i Harasimiuka (2008) uzdrowiskiem wspomagającym lub uzupełniającym Nałęczów w oparciu o zasoby wód geotermalnych może być w przyszłości Celejów, położony na terenie gminy Wąwolnica. Obszar planowanej zabudowy uzdrowiskowej ma przylegać od północy do zespołu pałacowo-parkowego (fot. 11), obecnie stanowiącego tereny Samodzielnego Publicznego Psychiatrycznego Zakładu Opiekuńczo-Leczniczego, a w przyszłości – trzon parku zdrojowego. Wokół projektowanego uzdrowiska w Celejowie wydzielono strefy ochronne, spośród których strefa A obejmuje zabudowę uzdrowiskową, zespół pałacowo-parkowy, historyczny park krajobrazowy oraz „tereny o wyjątkowych walorach krajobrazowych i przyrodniczych” (wąwóz i ostaniec denudacyjny pomiędzy planowaną zabudową uzdrowiskową a dnem doliny Bystrej). W konkluzji stwierdzono, że gmina Wąwolnica ma podstawy do ubiegania się o nadanie statusu obszaru ochrony uzdrowiskowej po przeprowadzeniu procedury określonej w ustawie z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz o gminach uzdrowiskowych. Dodatkowo proponuje się powiększenie uzdrowiska w Celejowie o lewostronną część doliny Bystrej na terenie wsi Witoszyn (gmina Kazimierz Dolny). Starania o uzyskanie statusu uzdrowiska przez gminę Wąwolnica zostały jednak prawdopodobnie zaniechane. Planuje się natomiast budowę komercyjnego spa.

Władze gminy Biszcza, położonej w południowej części województwa, od kilku lat czynią starania, aby na tym terenie powstało uzdrowisko. Planowana zabudowa uzdrowiskowa oraz park zdrojowy mają być zlokalizowane przy zbiorniku wodnym Biszcza-Żary (fot. 12). W ramach projektu „Rozwój współpracy w dziedzinie turystyki uzdrowiskowo-sanatoryjnej na pograniczu polsko-ukraińskim”⁷ została opracowana dokumentacja uzdrowiskowa, która stanowi podstawę do uzyskania statusu obszaru ochrony uzdrowiskowej. Strefa A z zabudową uzdrowiskową obejmuje tereny rolnicze po wschodniej stronie zalewu Biszcza-Żary, a także fragment lasów po stronie południowej zbiornika. Warunkiem otrzymania statusu obszaru ochrony uzdrowiskowej jest pozyskiwanie wody

⁷ Projekt był realizowany wspólnie z ukraińskim partnerem – Wołyńską Radą Obwodową w Lucku, Radą Wsi Hremyacze i Organizacją Społeczną „Wołyńskie Stowarzyszenie Uczonych i Innowatorów”. Celem projektu było zwiększenie atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej pogranicza polsko-ukraińskiego przez rozwój turystyki uzdrowiskowo-sanatoryjnej.

mineralnej z odwiertu zlokalizowanego na terenie strefy ochrony uzdrowiskowej. Specjalistyczne opracowania określiły, że na głębokości 935–955 m znajduje się wysoko zmineralizowana solanka o wydajności ok. 30 m³/h i temperaturze ok. 40°C. Została już przygotowana i zatwierdzona dokumentacja na wykonanie odwiertu do wydobycia solanki. Po uzyskaniu dofinansowania i wykonaniu odwiertu woda jeszcze raz będzie poddana ocenie pod względem przydatności w lecznictwie. Ponadto rozpoczęto prace związane ze zmianami w Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego Gminy w celu zmiany miejsca lokalizacji strefy uzdrowiskowej A na teren przy zbiorniku wodnym Biszczka-Żary.

We wsi Osuchy (gmina Łukowa), położonej wśród lasów Puszczy Solskiej, planowano budowę uzdrowiska, lecz poza zapisami mpzp gminy Łukowa, gdzie utrzymano strefy ochrony uzdrowiskowej, nie podjęto jakichkolwiek działań w tym kierunku.

Ze Strategii Rozwoju Lokalnego gminy Janów Lubelski na lata 2014–2022 wynika, że rozwój regionu opiera się przede wszystkim na turystyce, głównie dzięki sąsiedztwu Lasów Janowskich. Zamieszczono wprawdzie w tym dokumencie zapis o planowaniu podjęcia starań w celu uzyskania statusu uzdrowiska, lecz działania te zostały odłożone na plan dalszy. Rozbudowywana jest natomiast infrastruktura rekreacyjna w obrębie parku Zoom Natury nad Zalewem Janowskim (<https://zoomnatury.pl>).

Należy podkreślić, że barierą w rozwoju wielu gmin może być brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (Baran-Zgłobicka 2015). Istotne bariery stanowią też niska dostępność do ośrodka wojewódzkiego oraz niewystarczające wyposażenie w infrastrukturę techniczną i bazę turystyczną.

WNIOSKI I UWAGI KOŃCOWE

Funkcja uzdrowiskowa stwarza możliwości dla rozwoju obszarów wiejskich. Dlatego spośród ok. 60 potencjalnych miejscowości uzdrowiskowych znaczna ich część to wsie. Powstanie uzdrowiska niesie za sobą szereg korzyści dla gmin oraz lokalnej społeczności. Z tego powodu wzrasta zainteresowanie uzyskaniem statusu uzdrowiska. Proces ten wymaga jednak nie tylko spełnienia określonych ustawowo kryteriów, lecz także determinacji i cierpliwości samorządów lokalnych w związku z długotrwałą procedurą. Rozwój funkcji uzdrowiskowej często ogranicza się więc do już istniejących miejscowości uzdrowiskowych. W przypadku województwa lubelskiego są to Nałęczów i Krasnobród, choć i tutaj występują pewne bariery rozwojowe. Można też dostrzec zainteresowanie innych gmin (np. Biszczka) uzyskaniem statusu uzdrowiska, m.in. z uwagi na niski stopień przekształcenia krajobrazu.

Konieczne jest wypracowanie spójnego programu promocji Lubelszczyzny jako miejsca atrakcyjnego uzdrowiskowo (por. Tucki, Hadzik 2013). Równolegle należy rozbudowywać bazę noclegową i obiekty leczniczo-rehabilitacyjne (por. Zienkiewicz i in. 2016). W ostatnich latach sygnalizowano, że uzdrowiska muszą się rozwijać, aby zyskać zainteresowanie zarówno kuracjuszy, jak i turystów (Golba, Rymarczyk-Wajda *red.* 2009). Dlatego coraz częściej stają się one ośrodkami wypoczynkowymi, miejscami atrakcyjnymi dla turystyki aktywnej czy kulturowej (Kasprzak 2016). Ważne jest również włączenie w działalność uzdrowiskową otaczających wsi, m.in. poprzez produkcję żywności ekologicznej, rozwój agroturystyki, rozwój infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej (por. Niemiec, Trzcńska 2011). Ponadto wskazane jest wyraźne oddzielenie obszarów leczniczych od obszarów turystycznych. Strefy ochrony uzdrowiskowej ze względu na ich ochronną funkcję, warunkującą zachowanie terapeutycznych właściwości krajobrazu, powinno się traktować jako mocną stronę miejscowości uzdrowiskowych (por. Bernat, Meller 2018). Należy je utrzymywać i wzmacniać poprzez odpowiednie zapisy w dokumentach planistyczno-strategicznych (zwłaszcza w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego) oraz ich rzetelne egzekwowanie.

Wraz ze wzrostem zainteresowania turystyką zdrowotną powstanie nowych uzdrowisk może być szansą dla rozwoju obszarów wiejskich, szczególnie obszarów peryferyjnych, pozbawionych impulsu rozwojowego. Uzdrowiska należy traktować jako cenny potencjał wewnętrzny obszarów peryferyjnych, stwarzający możliwość ich dalszego rozwoju (por. Bański, Więckowski 2014). Choć oddziaływanie uzdrowisk ma najczęściej charakter lokalny, to jest on bardzo istotny dla społeczno-gospodarczego rozwoju obszarów peryferyjnych i poprawy jakości życia mieszkańców. Konieczne jest jednak uzupełnienie ewentualnych braków w infrastrukturze (w tym poprawa dostępności komunikacyjnej) oraz stworzenie atrakcyjnych produktów turystycznych z wykorzystaniem lokalnych walorów przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych (w tym terapeutycznych).

Rozwijając opisany w niniejszym opracowaniu temat, w kolejnym kroku należy przeprowadzić badania sondażowe wśród władz samorządowych aktualnych i potencjalnych gmin uzdrowiskowych, głównie w celu rozpoznania deklarowanego podejścia do rozwoju funkcji uzdrowiskowej i podjętych w tym kierunku działań. Poza tym wskazane jest dokonanie szczegółowych analiz uwarunkowań rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego w oparciu o surowce lecznicze i klimat oraz krajobraz. Zaznaczyć też trzeba, że tego typu analizy warto przeprowadzić także dla innych krajów, w których uwarunkowania lecznictwa uzdrowiskowego są podobne, lecz uwarunkowania społeczno-gospodarcze są odmienne.

Wkład indywidualny autorów: Sebastian Bernat – 50%, Marian Harasimiuk – 50%.

BIBLIOGRAFIA

- Bański J., Więckowski M., 2014: *Wpływ uzdrowisk na rozwój społeczno-gospodarczy w województwie podkarpackim. Ekspertyza*. IGiPZ PAN, Warszawa.
- Baran-Zgłobicka B., 2015: *Możliwości rozwoju funkcji uzdrowiskowej na obszarach wiejskich południowo-wschodniej Polski*. Studia KPZK, (161), 371–384.
- Baran-Zgłobicka B., Harasimiuk M., 2008: *Uwarunkowania środowiskowe lokalizacji uzdrowiska w Celejowie w gminie Wąwolnica*. Wyd. UMCS, Lublin.
- Bernat S., 2019: *Landscape and health in sustainable development*. Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development, 14(1), 87–96.
- Bernat S., Kałamucka W., 2011: *Krajobraz w doświadczeniu mieszkańców wiejskich obszarów peryferyjnych na przykładzie woj. lubelskiego*. Studia Obszarów Wiejskich, (26), 189–202.
- Bernat S., Meller M., 2018: *Zoning as a Landscape Protection Instrument for Health Spa Resort in Poland*. Infrastructure and Ecology of Rural Areas, 4(1), 985–998.
- BorcZ Z., Gonda-Soroczyńska E., 2006: *Funkcja wsi jako uzdrowiska*, [w:] W. Czarniecki, D. Korolczuk (red.), *Odnowa polskiej wsi*. Politechnika Białostocka, Białystok, 109–114.
- Butler R.W., 2010: *Introduction*, [w:] A.R. Szromek (red.), *Uzdrowiska i ich znaczenie w gospodarce turystycznej*. Wyd. Proksenia, Kraków, 7–14.
- Cieślak A., 2014: *Funkcja uzdrowiskowa i dziedzictwo kulturowe jako katalizatory rozwoju małych miast*. Problemy Rozwoju Miast, 11(3), 21–28.
- Conradson D., 2005: *Landscape, care and the relational self: therapeutic encounters in rural England*. Health & Place, 11(4), 337–348. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2005.02.004>
- Drygła D., Golba J., 2017: *Determinanty funkcjonowania i rozwoju uzdrowisk w Europie. Studium przypadku Polski*. PWN, Warszawa.
- Gąsiewska B., 2000: *Rozwój pozarolniczych funkcji obszarów wiejskich*. Dolnośląski Informator Rolniczy, (4), 11–22.
- Gesler W., 1992: *Therapeutic landscapes: medical issues in light of the new cultural geography*. Social Science and Medicine, 34(7), 735–746. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(92\)90360-3](https://doi.org/10.1016/0277-9536(92)90360-3)
- Gesler W., 2003: *Healing Places*. Rowman & Littlefield, Lanham.
- Golba J., Rymarczyk-Wajda K. (red.), 2009: *Innowacyjne kierunki rozwoju turystyki uzdrowiskowej i lecznictwa uzdrowiskowego*. XVIII Kongres Uzdrowisk Polskich. Stowarzyszenie Gmin Uzdrowiskowych RP, Krynica Zdrój.
- Gonda-Soroczyńska E., 2011a: *Niewykorzystany potencjał uzdrowiska wiejskiego Sokółowsko*. Acta Scientiarum Polonorum. Architectura, 10(2), 25–34.
- Gonda-Soroczyńska E., 2011b: *Przestrzeń uzdrowiskowa w krajobrazie kulturowym wsi – na przykładzie uzdrowiska Solec Zdrój*. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, (1), 39–49.
- Gonda-Soroczyńska E., Soroczyńska A., 2010: *Funkcja uzdrowiskowa kształtująca środowisko wiejskie*. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, (13), 89–98.
- Gonda-Soroczyńska E., Szkaradkiewicz M., 2014: *Przekształcenie uzdrowiska w ośrodek przemysłowy na przykładzie Jastrzębia-Zdroju*. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, II(1), 333–353.

- Górecki M., 2017: *Środowiskowe zasoby lokalne czynnikiem potencjalnego sukcesu gospodarczego rejonu wsi Rogóźno (powiat zgierski)*. *Studia Obszarów Wiejskich*, (45), 43–58. <https://doi.org/10.7163/SOW.45.3>
- Górka A., 2016: *Krajobrazowy wymiar ruralistyki*. Wyd. Politechniki Gdańskiej, Gdańsk.
- Grzelak-Kostulska E., Biegańska J., Środa-Murawska S., Senetra A., 2015: *Polish Spas in the Process of Transformation*. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 157 (Jahresband), 253–276. <https://doi.org/10.1553/moegg157s253>
- Harasimiuk M., Baran-Zgłobicka B., Kałamucka W., 2010: *Uwarunkowania przyrodnicze walorów uzdrowiskowych w dolinie Bystrej oraz problemy ich użytkowania i ochrony*, [w:] E. Wysocka, Z. Myczkowski (red.), *Nałęczów. Szanse i zagrożenia rozwoju miejscowości uzdrowiskowej*. Wyd. Petit, Z.L. Uzdrowisko Nałęczów, Lublin–Nałęczów, 7–14.
- Herman K., Naramski M., Szromek A.R., 2014: *Perspektywy powstania nowych uzdrowisk w Polsce*, [w:] A. Szromek (red.), *Rola uzdrowisk i przedsiębiorstw uzdrowiskowych w turystyce i w lecznictwie*. Wyd. Proksenia, Kraków, 109–125.
- Jakubowski A., Bronisz U., 2017: *Konkurencyjność pogranicza polsko-ukraińskiego na tle europejskim*, [w:] A. Miszczuk (red.), *Wyzwania rozwojowe pogranicza polsko-ukraińskiego*. Wyd. Norbertinum, Lublin, 35–59.
- Jalinik M., 2010: *Rozwój turystyki uzdrowiskowej w gminie Mielnik*. *Ekonomia i Zarządzanie*, (2), 93–102.
- Kantor-Pietraga I., Krzysztofik R., 2011: *Jastrzębie Zdrój. Od wsi uzdrowiskowej do miasta-blokowiska*. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, (11), 255–267.
- Kasprzak K., 2016: *Polskie uzdrowiska jako atrakcja dla turystyki kulturowej*. *Turystyka Kulturowa*, (1), 131–156.
- Kita J., 2016: *Zapomniane polskie uzdrowiska*. Dom Wydawniczy Księży Młyn, Łódź.
- Kozłowska-Szczęсна T., 2000: *Stan badań klimatu i bioklimatu uzdrowisk polskich*. Dokumentacja Geograficzna IGiPZ PAN, (16).
- Kruczek Z., Nowak A., 2014: *Badanie ruchu turystycznego w uzdrowiskach ziemi kłodzkiej*, [w:] A. Szromek (red.), *Rola uzdrowisk i przedsiębiorstw uzdrowiskowych w turystyce i w lecznictwie*. Wyd. Proksenia, Kraków, 95–108.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2013: *Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*. Warszawa.
- Miszczuk A., 2013: *Uwarunkowania peryferyjności regionu przygranicznego*. Wyd. Norbertinum, Lublin.
- Niemiec W., Trzczińska H., 2011: *Rozwój i znaczenie turystyki uzdrowiskowej w Polsce*. *Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej. Budownictwo i Inżynieria Środowiska*, 58(2), 209–222.
- Pałka-Lebek E., Kudła N., 2017: *Wykorzystanie lokalnych zasobów wsi w kształtowaniu markowych produktów turystycznych. Studium przypadku bałtowskiego kompleksu turystycznego*. *Studia Obszarów Wiejskich*, (41), 129–144. <https://doi.org/10.7163/SOW.47.8>
- Partyka J., 2017: *Historia i walory lecznicze uzdrowiska w Ojcowie*, [w:] S. Bernat (red.), *Krajobraz a zdrowie*. Wyd. Polihymnia, Lublin, 87–97.
- Rapacz A., Gryszel P., Jaremen D.E., 2009: *Innowacje w percepcji przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego i klientów uzdrowisk*, [w:] *Innowacyjne kierunki rozwoju turystyki*

- uzdrowiskowej i lecznictwa uzdrowiskowego*. XVIII Kongres Uzdrowisk Polskich, Stowarzyszenie Gmin Uzdrowiskowych RP, Krynica Zdrój, 145–160.
- Rutyna H., 2014: *Rezyliencja małego uzdrowiska*. *Przestrzeń i Forma*, 22(2), 151–164.
- Sawicki B., 2016: *Zarys historii uzdrowiska na Sławinku w Lublinie*. *Jedziemy do Wód w...* (2), 51–60.
- Spielvogel I., Migala M., Spalek K., 2012: *Opolskie uzdrowiska*. Politechnika Opolska, Opole.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Nałęczów*. BUD-PLAN Sp. z o.o., Warszawa 2012.
- Szromek A., 2013: *Cechy atrakcyjności polskich uzdrowisk*. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej*. Seria: Organizacja i Zarządzanie, (64), 251–264.
- Szromek A.R., 2007: *Perspektywy powstania uzdrowisk termalnych w Polsce*. *Turystyka i Rekreacja*, (3), 56–61.
- Tucki A., Hadzik A., 2013: *Analiza możliwości rozwoju turystyki zdrowotnej w województwie lubelskim w kontekście zidentyfikowanej inteligentnej specjalizacji regionu w dziedzinie usług medycznych i prozdrowotnych*. UM WL, Lublin.
- Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz o gminach uzdrowiskowych (Dz.U. 2005, nr 167, poz. 1399 z późn. zm.).
- Wesołowska M., 2018: *Wsie zanikające w Polsce. Stan, zmiany, modele rozwoju*. Wyd. UMCS, Lublin.
- Zienkiewicz T., Gruszczyńska K., Zienkiewicz E., 2016: *Możliwości rozwoju turystyki uzdrowiskowej w województwie lubelskim*. *Annales UMCS sectio B*, 71(2), 139–152. <https://doi.org/10.17951/b.2016.71.2.139>

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

<http://www.mielnik.com.pl/mielnickie-wody-lecznicze>

<https://zoomnatury.pl>

Narodowy Instytut Architektury i Urbanistyki, 2018: *Badanie na temat kształtowania krajobrazu i estetyki przestrzeni publicznych w gminach*. <https://www.nck.pl/badania/raporty/badanie-na-temat-kszaltowania-krajobrazu-i-estetyki-przestrzeni-publicznych-w-gminach>

ZWL, 2015: *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego*, Lublin, https://umwl.bip.lubelskie.pl/upload/pliki//2Zal.1_tekst_PZPWL.pdf